

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA POLONYA MÜSLÜMAN TATARLARININ DURUMU

Aizada IMANKULOVA*

Öz

Doğu Avrupa tarihindeki en ilginç konulardan biri, Polonya'da yaşayan Litvanya kökenli Tatarların tarihidir. Bu makale, dini ve etnik kimliklerini hâlen koruyabilen Polonya ve Litvanya'daki diğer adıyla Lipka Tatarlarının tarihini ele almaktadır. Polonya ve Litvanya'da sahip oldukları özgürlüğe rağmen Lipka Tatarlarının birçoğu iki dünya savaşı arasında vuku bulan 1939'daki Nazi saldırılarına karşı buldukları ülkeleri savunmada yer alarak komşularıyla aynı acıya katlandılar. Savaş, Tatar topluluğunun hayatı üzerinde feci bir etki yarattı. Entelektüellerinin pek çok temsilcisi öldürüldü, tutuklandı ve SSCB'ye sürüldü veya diğer ülkelere kaçmak zorunda kaldı ve savaşın bitiminden sonra vatanlarına geri dönemedi. Sonuç olarak savaştan önce sahip oldukları kültürel pozisyonlarını kaybettiler. Tatarların sayısı, savaş sonrası Avrupa'daki bölgesel değişikliklerden de etkilendi. Bir kısmı hala modern Polonya ve Litvanya topraklarında yaşamaktadır.

Anahtar kelimeler: Polonya, Tatarlar, İslam, Müslüman Azınlık.

Polish Muslim Tatars After World War 2

Abstract

One of the most interesting topics in the history of Eastern Europe is the history of the Polish-Lithuanian Tatars. This article is dedicated to the history of Tatars in Poland and Lithuania, which could preserve their religious and ethnic identity. Despite the complete freedom and equality that Tatars had in Poland and Lithuania between two world wars, many of them took part in defending the country against Nazi aggression in 1939 and suffered along with their Polish neighbors. The war had a catastrophic effect on the life of the Tatar community. Many representatives of the intellectuals were killed, arrested and deported deep into the USSR or were forced to flee to other countries and could not return to their homeland after the end of the war. As a result, their culture has lost many positions that they had before the war. The number of Tatars was also affected by territorial changes in post-war Europe, when a part of

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

them turned out to be on the territory of modern Poland and Lithuania, where they still live.

Keywords: *Poland, Tatars, Islam, Muslim Minority.*

Litvanyalı Tatarlar - günümüzden 600 yıldan fazla bir süre önce, 14. ve 15. yüzyılların başında Litvanya Büyük Dükalığı'na yerleşmiş eşsiz bir etnik Tatar grubudur. İsimleri, alternatifleri ile birlikte, “*Litvanyalı Tatarlar*”, “*Polonya Tatarları*” veya “*Polonya-Litvanyalı Tatarlar*” terimleriyle anılmaktadır. Modern Belarus'ta yaşayan Litvanyalı Tatarlar, analogiyle “*Beyaz Rusya Tatarı*” olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte, onların Litvanya Tatarlarıyla (Polonya-Litvanyalı) ilgileri vardır, çünkü Litvanya Büyük Dükalığı'nın ayaklanması ve gelişmesi sırasında, mevcut Belarus toprakları ortaçağ Litvanya'sının bir parçasıydı. 2. Dünya Savaşı sonrasında, Nazilerin zulmü nedeniyle, Tatarlar geçici olarak diğer ülkelere göç etmek zorunda kalmış ve savaş bittikten sonra geri dönüp birlik ve kültürlerini kazanmak için yeniden çaba göstermişlerdir.¹

19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında, bir milliyetçi ideolojinin Rus İmparatorluğu'ndaki Müslüman ülkeler arasında yükseldiğine şahit olunur. Bu durum, Polonya Tatarlarının genç entelijansiyasını etkilemiştir. Avrupa'daki milliyetçi gelişmeler de Polonya-Litvanyalı Tatarların ulusal canlanması üzerinde ayrıca etkili olmuştur. Özetle Rus İmparatorluğu'ndaki Müslüman milletler gibi Polonyalı Tatarların genç entelijansiyası çabaları içinde de ulusal bir canlanma başlamıştı.²

20. yüzyılın başında, eski toprak sahibi olan Litvanya Büyük Dükalığı'ndaki Tatar aristokrasisinin en eski ailelerinden biri olan Najmanów-Piotrowicz Prens ailesinden Tatar Prens ailesi üyesi Najman Mirza Kryczyński, Polonya Tatarlarının tarihinde önemli bir rol oynamaktadır. Leon, erkek kardeşi Olgierd ile birlikte 1907 ve 1908 yıllarında Polonyalı Tatar Dormers'in illegal çevresini örgütleyerek St. Petersburg'da Tatar akademik gençliğini harekete geçirmeye başladı. Leon ve Olgierd Najman Mirza Kryczyński kardeşler, 1920'den sonra Rusya'da Müslüman ulusların canlanma hareketinde aktif olarak yer alan Polonyalı gerçeklik inşasına dahil oldular. Leon Kryczyński, iki savaş arası dönemde Polonyalı Tatarların kültürel yaşamının hem lideri ve organizatörü hem yayıncısı ve hem de sosyal hizmet uzmanı olan bir yazardı. 1935'ten itibaren bölge mahkemesinin başkan yardımcısı olarak Gdynia'da yaşadı. Baş editör olarak Rocznik Tatarski dergisinin yayıncısıydı. Polonya-Litvanyalı Tatarlar üzerine yapılan bilimsel araştırmanın temelini ve grubun etnik tanımını oluşturan “*Rocznik Tatarski*”nin üç cildi böylece ortaya çıktı. 1939'da Piaśnica'da Almanlar tarafından vuruldu. 1941'de Smolensk'te NKVD³ tarafından öldürülen Olgierd Kryczyński, Polonya Cumhuriyeti Yü-

¹ L. Kryczyński, *Biblijografja do historii tatarow polskich [Polonya Tartarlarının Tarihi Bibliyografyası]*, Zamość 1936, s. 1-131.

² Kryczyński, *a.g.e.*, s. 1-131.

³ “Narodny Kommissariat Vnutrennykh Del”, 1934-1943 yılları arasında varolmuş Sovyet Gizli Halk Komiserliği.

sek Mahkemesi savcısı idi ve o aynı zamanda Varşova'daki Müslüman Komünlerin başkanı olarak Polonya Tatarlarının sosyal ve politik lideriydi.⁴

Berlin Üniversitesi Doğu Filolojisi'nden mezun olan Jakub Szynekiewicz, 1925'te Vilnius'taki İlk Tüm Polonya Müslüman Kongresi'nde, Polonya Tatarlarının dini lideri ve müftüsü olarak seçildi. Savaştan sonra Mısır ve ABD'ye göç etti.⁵

Ayrıca 1934-1939 yılları arasında Vilnius'ta yayınlanan, resmen Polonya Cumhuriyeti Tatarlar Kültür-Eğitim Derneği Vilnius Şubesi yayın organı, aylık *Życie Tatarskie*'nin baş editörü, yayıncı, tarihçi Stefan Tuhan Mirze Baranowski'den bahsetmemiz lazım. Kryczyńscy kardeşler tarafından kurulan bu örgüt 1926-1939 yıllarında vardı. Amacı hem ulusal bir yeniden doğuş hem de sosyal açıdan kendi kendine yetmenin yanı sıra, Polonya Tatarları arasında eğitim seviyesini yükseltmekti. Bu dernek topluluk merkezleri oluşturma, folklor grupları kurma ve okumalar yapmanın yanı sıra futbol oyunları tiyatral gösteriler ve gençlik toplantıları düzenledi. Bu örgütün Polonya savaşında Tatar geleneğini sürdürdüğünü ve katkı sağladığını iddia etmek pek de gerçekçi olmaz.⁶

Polonya-Litvanya Birliği'nde, Tatar nüfusu 6.000 kişi idi. Tatarlar kuzey-doğu Vilnius ve Nowogródek voyvodalıklarında yaşadılar. Polonya'da, 1918-1939 yılları arasında, 17 cami ve iki müslüman mescid vardı, Polonya'daki Müslüman Dini Birlik'te bir müftülük tarafından yönetilen 19 dini topluluk vardı. Üç basın başlığı, 1930-37 yılları arasında Varşova'da üç ayda bir *İslami İnceleme*, Vilnius'taki 1934-1939 yıllarında *Życie Tatarskie* aylık dergisi ve sosyo edebiyat dergisi olan *Tatar Yıllığı* yayınlandı. Kültürel, sosyal ve dini merkez, Vilnius'un savaş arası döneminde Tartarlar içindi.⁷

II. Dünya Savaşı sırasında, 1947'ye kadar faaliyet gösteren ve Batı Polonya'daki Polonya Ordusu'nun karargahında aktif olan Müslümanların Yüksek Askeri İmamat'ı vardı. Aynı yılın, 26 ve 27 Eylül tarihlerinde Polonyalı Müslüman Kongresi gerçekleşti. Bu kongre Büyük Britanya'daki Polonyalı Müslümanların Yüksek İmamatı ve yine Büyük Britanya'daki Polonyalıların yönetim merkezi arasındaki ilk buluşmasıydı. Baş imam Emir Bajraszewski, Polonya Cumhurbaşkanı Ağustos Zaleski tarafından göçmen toplumunun adayı gösterilmesinden dolayı Dördüncü Ulusal Konseyi'ne katılmıştır. İmamat ayrıca *İletişim* ve daha sonra *Minarenin Sesi* gibi kendi dergilerini yayınladı.⁸

1945'ten Sonra Polonya'da Tatarlar

1945'te Polonya Cumhuriyeti vatandaşı olan Tatar halkının ilk grupları Vilnius ve Nowogródek'in eski voyvodalıklarından, Wołkowyski, Grodno ve di-

⁴ J. Tyszkewicz, *Tatarzy na Litwie i w Polsce: Studia z dziejow XII-XVIII w. [Litvanya ve Polonya'da Tatarlar: 12. ve 18. Yüzyılların Tarihi Üzerine Çalışmalar]*, Warszawa 1989.

⁵ Kryczyński, a.g.e., s. 1-131.

⁶ Kryczyński, a.g.e., s. 1-131.

⁷ Kalendarz Muzułmański 1368/1949, oprac. i wyd. Naczelny Imamat Muzułmanów Polskich w Wielkiej Brytanii, Londra 1949, s. 24.

⁸ Selim Mirza - Juszeński Chazbijewicz, "Szlachta tatarska w Rzeczypospolitej" [Polonya-Litvanya Topluluğu'ndaki Tatar Asaleti], Verbum Nobile No 2, Sopot, Poland, 1993, s. 87-103; Selim Mirza - Juszeński Chazbijewicz, *I Konferencja Tatarów Nadbaltyckich [1. Baltık Tatarları Konferansı]*, Swiat Islamu, Vol. IV (15), No. 2, 1996, ss: 4-5.

ğer sınır bölgelerinin ilçelerinden Gdansk sahiline geldi. Tatar nüfusunun geri dönmesi “Geri Dönüş” siyasi programı temelinde Polonya nüfusu ile birlikte gerçekleşti. Program, Polonya ve Sovyet hükümetleri arasındaki bir anlaşma olduğu için Tatar azınlıkları içermiyordu; bu nedenle, resmi belgelerde Tatar varlığını ilan eden Polonya Tatarları, Polonya’ya dönmek için izin almakta büyük zorluk yaşıyordu. Polonya Tatarları büyük bir etnik grup değildi. Ocak 1939’daki verilere göre, Polonyalı Tatar Müslüman vatandaşlarının sayısı altı bin altıdır. Tatarların büyük bir kısmı, özellikle kırsal kesimdeki asırlık konutlarını terk etmekte zorlandılar. Aralarında Polonya sınırlarının savaş öncesi dönemdeki şekline döneceğini umarak siyasi belirsizlik durumlarının ortadan kalkmasını bekleyenler de vardı. Tatarlar, Polonya kitlesi içinde çoğunlukla birkaç küçük aile ya da bireysel aile gruplarıyla, PUR (Geri Dönüş Devlet Dairesi) başkanlığında “Geri Kazanılmış Bölgelere” geri döndü. Tatar nüfusunun çoğu 1945-1949’da ve 1970’lerde bile Gdańsk, Pomerania ve batı bölgelere göç etti. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen zaman dilimi içindeki Tatar yerleşmelerinin çoğu bireysel göçlerdi. Sovyet nüfusunun aydınları, eski Tatar toprak sahiplerinin çoğu ise Sovyet bölgesini terk etti. Bu insanlar; değişimin doğası gereği uzun yıllar alacağını farkında olanlardı. Sovyet iktidarının varlıkları için büyük tehdit oluşturduğunun da farkındaydılar. Bununla birlikte yeni Polonya’da siyasi değişikliklere rağmen kendilerini daha da güvende hissettiler.⁹

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, sınırların değişmesi, “Geri Dönüş” adı verilen Polonya halkının sınır dışı edilmesi neticesinde sınır alanlarındaki dini ve sosyal yaşam merkezlerinin varlığı da sona ermiştir. Bununla birlikte Polonyalı Müslümanlar - Tatarlar dahil olmak üzere küçük etnik ve dini gruplar kültürlerini sürdüremez hale gelmişlerdir. 1945’ten itibaren, bu grupların “kültürel odise destanının” başladığı söylenebilir. Polonya’ya “geri dönmeye” karar veren ve genellikle başkaca bir yolu olmayan Tatarlar, Polonya nüfusu ile birlikte “geri kazanılmış topraklar” olarak adlandırılan Gdansk Pomerania’daki taşımacılığa yöneldiler. Tatar Müslümanlarının belli bir kısmı kendilerini Varşova’da buldu.¹⁰

Savaş ve yeniden yerleşim travmasında, yeni makamların faaliyetlerinden sonra, Müslüman Tatarlar kendilerini yavaş yavaş organize etmeye başladılar. Bazı belgelerin toplanmasının ne derece önem arz ettiğinin farkında olmadıklarından, arşivlerin büyük bir kısmı Tatar eylemcileri tarafından kaybedildiği için bu durum savaş sonrası yıllar da dokümantasyon eksikliğine yol açtı. 1946’da Varşova’daki Merkezi Müslüman Komün’ün kurulduğu biliniyor. 1945’ten itibaren Sınır Ülkeleri’nden Batı’ya yolculuk yapan Polonyalı Müslümanlar genellikle birkaç dizine aile olarak bir araya geldi. Tatar nüfusunun göçü 1945-50’de başlayıp 1956 yılına kadar sürdü. 1960’larda bile, bireysel aileler ve insanlar doğu sınırından daimi olarak geldiler. Aynı zamanda Tatar yerleşim haritası Polonya’da II. Dünya Savaşı’ndan sonra Müslüman yerleş-

⁹ Selim Mirza - Juszeński Chazbijewicz, *a.g.e.*, 1993, s. 87-103; 1996, s. 4-5.

¹⁰ Muzulmański, *a.g.e.*, s. 24.

minin de haritasıdır: Gdańsk, Elbląg, Trzcianka Lubuska, Gorzów Wielkopolski, Krosno Odrzanskie, Szczecinek, Szczecin, Poznań, Wrocław, Jelenia Góra, Wałbrzych, Oleśnica, Bydgoszcz. Ayrıca, geleneksel Tatar-Müslüman yerleşim yerleri, Podlasie Voyvodalığında Varşova, Białystok, Sokółka, Suwałki, Bohoniki ve Kruszyniany'dir.¹¹

Müslüman Dini Birlik, 1947'de, başında Jakub Romanowicz ile yeniden faaliyete geçti. Bu birlik, 1936'daki devlet ile Müslümanlar arasındaki ilişki hakkındaki kanuna dayanarak 1947'den itibaren değişikliklerle yeniden harekete geçirildi. Bu değişikliklere göre, Birliğin başında, Yüksek Müslüman Koleji'nin başkanı yer almaktadır. Kolej üyeleri ve başkan din adamı değildir. Emir Tuhana Baranowski ilk başkan oldu. Müslüman Dini Birliğin şu anda altı dini topluluğu var: Gdańsk'ta, Białystok'ta, Varşova'da, Gorzów Wielkopolski'de, Bohoniki'de ve Kruszyniany'de. Adı geçen bu son yerleşim yerlerinde 18. ve 19. yüzyılın başlarından kalma antika ahşap camiler de vardır. 1960'da Gdańsk'taki Müslüman Dini Dernek, aynı zamanda Białystok'taki Müslüman Komünü kurdu. 1980'lerde, şehir yetkilileri Białystok'a Grzybowa caddesinde hem ibadethane hem de topluluk kurulu ve dini toplantılar için bir buluşma yeri olarak hizmet vermek üzere küçük bir bina temin ettiler. 1991 yılında Varşova'da Wilannic bölgesi Wiertnicza Caddesi'ndeki ibadethane kullanıma açıldı. Bu ibadethane için Polonya'daki Müslüman ülkelerin elçilik fonlarından ödeme yapıldı. Bu fonlar ve Tatar halkının katkısıyla, Varşova'da Tatar Caddesi'ndeki Powązki Tatar mezarlığının da duvar ve cenaze evi yenilenmiştir. 2001 yılında, bu kez Bydgoszcz'ta, Müslüman Dini Dernek vasıtasıyla yeni bir Müslüman Dini Topluluk kuruldu.¹²

1992'de, Polonya Tatar Birliği, Tatar nüfusunun çıkarlarını temsil etmek üzere atanmış etnik, kültürel ve sosyal bir örgüt olarak tescil edildi. Halen, Polonya Tatarları Birliği'nin üç özerk şubesi mevcuttur: Gdańsk'ta, Białystok'ta ve Varşova'da. Yayın faaliyetleri de şu dergilerle sürdürülmektedir: Bilimsel, edebi ve sosyal. Rocznik Tatarów Polskich' dergisi; "Tatar Hayatı", iki ayda bir çıkan sosyal dergi; üç ayda bir çıkan "İslam Dünyası" dergisi. Bu dergilere ilaveten, Polonya Tatarlar Yıllığı Yayınevi tarafından kitaplar yayınlanmaktadır. Son kitap, Stanislaw Dumin tarafından yayınlanan "Litvanya Büyük Dükalığı Tatar Ailelerinin Herald'idir." Günümüzde yayıncılık ve editoryal çalışma, folklorun yerine geçmektedir.¹³

Gdańsk Pomerania'daki Tatarlar: Polonya Sosyal Hayata Katılımına Bir Örnek

1945'ten önceki dönemde, bazı istisnalar dışında, Pomerania Nadwiślański veya Gdańsk'ta Polonya-Litvanyalı Tatarların yerleşimine rastlanmamaktadır. Bu istisnalar çok da kayda değer bir durum değildir, Gdańsk çevresindeki

¹¹ Kalendarz Muzułmański 1368/1949, oprac. i wyd. Naczelny Imam Muzułmanów Polskich w Wielkiej Brytanii, Londra 1949, s. 24.

¹² Kryczyński, a.g.e., s. 117.

¹³ S. Kryczyński, *Tatarzy litewscy. Próba monografii historyczno-etnograficznej [Litvanyalı Tatarlar. Tarihsel-etnografik monografiye girişim]*, Rocznik Tatarów Polskich, 5, s. 117.

Tatar varlığına bağlı tarihi bakiyelerdir. Bunlardan ilki, Nieszawa savaşı ile bağlantısı olan On Üç Yıllık Savaş sırasında Nieszawa yakınlarından geçen Vistula nehrindeki Teutonic gemileri tarafından soygun girişimine maruz kalan Kralın ordusu Polonya-Litvanya Tatar birlikleri sayesinde bu soygundan kurtuldu. Bunlardan ilki, Nieszawa savaşı ile bağlantısı olan On Üç Yıllık Savaş sırasında Nieszawa yakınlarından geçen Vistula nehrindeki Teutonic gemileri tarafından soygun girişimine maruz kalan kralın ordusu Polonya-Litvanya Tatar birlikleri sayesinde bu soygundan kurtuldu.¹⁴

Bir de iki dünya savaşı arası dönemde Tatarların Gdansk haricinde Gdynia'daki küçük varlığından da bahsetmeliyiz. Polonya Tatarları kültürel hareketinin lideri - Leon Najman Mirza Kryczynski 1935'ten sonra Polonya-Litvanya Tatarlarının tarihini ve kültürünü araştıran kültürel, bilimsel, edebi ve sosyal "Rocznik Tatarski" dergisinin öldürülünceye kadar baş editörlüğünü yaptı. Dergi, Polonya'daki Tatar nüfusunun etnik farkındalığının korunmasında büyük rol oynadı. Leon Kryczyński, 1935-1939 yılları arasında aynı zamanda Gdynia Bölge Mahkemesi'nin başkan yardımcısıydı, Aralık 1939'da Piaśnica'da Almanlar tarafından vuruldu. Kryczynski'den sonraki ikinci kişi, Polonya'da sürgündeki Kafkas uluslarının büyük liderinin kızı, 1939'da Gdynia'ya savunma savaşına katılan, Dżennet Dżabagi Skibniewska'dır. Dżennet Dżabagi Skibniewska daha sonra Londra'da Yüksek Komutanı oldu.¹⁵

Daha büyük bir Tatar grubu, Vilnius'tan 1945-1946 yılları arasında Vilnius (Iwona) imam İbrahim Smajkiewicz ile birlikte Gdańsk'a geldi. İmam, bu nüfusun dini hayatını mevcut imkânlara göre aşamalı olarak organize etti. Toplu namazları düzenler, yeni nesillere İslam'ın kabul edilmesinin önemini anlatır, cenaze törenlerinde ve düğünlerde dini hizmetler verirdi. Bütün bunlar Müslüman bir örgütün resmi dini kaydı olmadan, evlerde, ancak o zaman yetkililerin bilgisi ile yapılırdı.

Tatarlar, üç şehire (Gdansk, Gdynia ve Sopot) sosyalleşmek ve Polonya yönetiminde üretim tesislerinde çalışmak için geldi. Tatarlar Yargıda, PZU'da¹⁶ ve hastanelerde çalışmaktaydılar. Örneğin, Temmuz 1945'ten itibaren Gdansk Bölge Mahkemesi hakimi olan ve yine aynı mahkemenin Sivil Dairesi Başkanı ve ardından da İkinci Sivil Denetim Dairesi Başkanı olan Hakim Aleksander Sulkiewicz Polonya yargısını düzenleyenlerden biridir. PZU'da, İmam İbrahim Smajkiewicz'in oğlu Ali Smajkiewicz PZU'nun voyvodalık şubesinde Ticaret ve Endüstri Sigortalama Departmanı'nın organizatörü olarak görevini sürdürmekteydi. Vilnius'taki Stefan Batory Üniversitesi Tıp Bölümü mezunu doktor Michał Korycki, Gdansk hastanelerinde çalışmaktaydı. Müslüman Komün 1946'dan beri, Gdańsk'ta, İslam Dini Derneği'nin bir parçası olarak İbrahim Smajkiewicz yönetiminde faaliyet gösteriyordu. Komün o dönemde henüz yasal düzenlemelere sahip değildi. 1953'te, İbrahim Smajkiewicz vefat etti ve

¹⁴ Kryczynski, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁵ S. Kryczynski, *Tatarzy litewscy [Litvanyalı Tatarlar] Próba monografii historyczno-etnograficznej*, Warszawa 1938, ss. 33-214.

¹⁶ PZU Grubu Polonya'daki en büyük finans kuruluşlarından biridir.

H. Dałbrowskiego Caddesi'ndeki Gdansk'taki Garnizon Mezarlığı'na gömüldü. Mezarlık yönetimi ile yapılan anlaşmaya göre, mezarlıkta bugüne kadar var olan ayrı bir Müslüman mahallesi bulunmaktadır. İmanın görevleri önce oğlu Ali Smajkiewicz tarafından yürütüldü. 11 Şubat 2001'den itibaren de Białystok imamı Lutek Muchla ve gerek duyulduğunda da Gdansk'a göçmüş olan Gorzów Wielkopolski'deki Tatar mahallesinin imamı Bekir Radkiewicz tarafından üstlenildi. Genç Tatar nesli, aynı zamanda eski sosyal faaliyetlerin yerine geçen yoğun bir sosyal yaşam sürdürmektedir.¹⁷

1955'te Emir Tuhan Baranowski, Polonya Halk Cumhuriyeti'ndeki Müslüman dini birliğin yeni başkanı oldu. 1959'da Polonya'daki Müslüman nüfusun ilk sayımı Müslüman Dini Birlik Yüksek Okulu tarafından yapıldı. Bu sayıma göre, Gdańsk ve Elbląg'da İslamiyeti kabullenen Tatar kökenli yüz kırk kişi yaşıyordu. Bu grubun talebi üzerine, Tüm Polonya Müslüman Kongresi, bir Müslüman Dini Topluluk oluşturmaya karar verdi ve 20 Eylül 1959'da resmi olarak Gdansk'taki merkezi kurdu. Müslüman Dini Topluluk, Müslüman Dini Birliğin bir parçasıdır ve 28 Nisan 1960 tarihinde Gdansk II. Ulusal Konseyi IV 576/60 kararıyla tüzel kişiliğe sahiptir. Komite yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir. Yönetim kurulu üyelerinin sayısı değişmekle birlikte her zaman bu işlevlerin yerine getirilmesi sağlanmıştır. Kurulun görev süresi uzatma olasılığıyla dört yıl sürmüştür. Müslüman Dini Topluluğun en yüksek otoritesi, 18 yaşın üzerinde oy hakkı bulunan Üyelerin Genel Kurulu'dur. Her bir Polonyalı Müslüman vatandaşı topluluk üyesi olabilir. Son zamanlarda, üyelik, Polonya Cumhuriyeti topraklarında daimi ikamet eden diğer ülkelerin vatandaşlarını içerecek şekilde genişletilmiştir. 1959-1961 yılları arasında, yönetim kurulu başkanları Leon Chazbijewicz ve ardından da, başlangıçta emekli kaptan olan ama daha sonra ana rütbeye yükselmiş olan Aleksander Jeljaszewicz'di. Başkanlığa Aleksander Jeljaszewicz'ten sonra ise Polonya Ordusu'ndaki son Tatar süvari filosu 13. Vilnius Uhlans Alayı'nın eski komutanı Bekir Szabanowicz gelmiştir. Toplumun oluşumunda imamın pozisyonu açıktı. Bu pozisyona seçilen Maciej Chalecki, kısa süre sonra Gdansk'ta ev alma imkânsızlığı nedeniyle bu görevden istifa edip ailesiyle birlikte Jelenia Góra'ya gitti. 1963'te Bekir Jakubowski bu görev için seçildi, ancak kendini fazla yoran performansı nedeniyle için bir yıl sonra bırakmak zorunda kaldı. Dini topluluktaki tüm işlevlerin yerine getirilmesinde hiç kimsenin herhangi bir ücret almadığı, herkesin tamamen sosyal gönüllükle çalıştığını belirtmeliyiz. Bir sonraki imam Adam Szabanowicz oldu, ancak 1965'te Gdansk'tan ayrılmak zorunda kalması sonucunda istifa etti. 1965 ve 1967 arasında imam pozisyonunda kimse bulunmadı. Gerektiği takdirde, Ali Smajkiewicz bu görevi düzenli olarak üstlendi. Eylül 1967'den Eylül 1984'e kadar, imamlık görevi Vilnius'taki Stefan Batory Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu Adam Alijewicz tarafından yürütüldü. Eylül 1984'ten Eylül 1995'e kadar, imam Bekir Jakubowski; Kasım 1995'ten Ağustos 2004'e kadar, imam Selim Chazbijewicz tarafından aynı görev devam ettirildi. Daha sonra ise, Ağustos 2004 yılında

¹⁷ S. Dumin, *Herbarz rodzin tatarskich Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Gdańsk 1999, s. 96.

Polonya vatandaşlığı olan Filistin göçmeni Hani Hraisz tarafından imamlık görevi devralındı. Uzun yıllar boyunca, 1962'den 1971'e kadar, Maciej Milkamowicz Gdansk'taki Müslüman Dini Topluluk başkanıydı. O aynı zamanda Gdańsk'taki Robotnicza Caddesi'ndeki dini ihtiyaçlar, namaz, toplantılar ve konferanslar gibi gerekliliklerde evini kullanmaktaydı. Gdansk'taki Müslüman Komün'ün dini toplantıları da Gdynia Orlowo'da Perkuna Caddesi'nde Eugeniusz Szczesnowicz'in evinde ve Gdańsk'ta Kolonia Zręby Caddesi'nde Bolesław Milkamanowicz'in evinde yapıldı. Namazlar ayrıca Gdansk'taki Wieniawskiego Caddesi'nde Aleksander Bajraszewski'nin evinde da edildi. Topluluğun bütün üyeleri evlerini toplu namaz ve toplantılar gibi acil ihtiyaçlar için hazır tutmaktaydılar. 1971-1974 yılları arasında toplumun başkanı Ali Smajkiewicz ve 1975-1977 yılları arasında ise İmam Adam Alijewicz'ti. 1977'de Konstanty Mucharski bir sonraki başkan oldu ve 1979'dan itibaren bu görev pedyatrisyen, doktor Dżemila Smajkiewicz-Murman tarafından üstlenildi. 2004 yılına kadar birkaç dönem başkanlık yapan Dżemila Smajkiewicz-Murman toplum ve üyelerinin konsolidasyonuna ve entegrasyonuna, dini ve kültürel faaliyetlerin gelişimine önemli katkılarda bulundu. Görev 2004 yılında, başkan Tamara Szabanowicz tarafından devralındı. Gdańsk'taki Müslüman Dini Topluluğun resmi olarak tescil edilmesinden sonra, başarılı yönetimler dini ihtiyaçları karşılamak üzere yeni bir tesis inşa etmek gayretiyle bir inşaat alanı için mülkler tahsis etmeye çalıştılar. 1983 yılında, kurum gelecekte cami yapmak istediğini belirten bir başvuruda bulundu. Tatarların şaşırmasına yol açan bir gelişme ile, başvuru her zamanki gibi bitmedi, yetkililer kabul etti. Birçok teklif arasından, o zamanki yönetim tarafından tramvay iletilişimli Polanki ve Abraham Sokaklar köşesindeki 1008 m² yer alanı seçildi.¹⁸

İntifa hakkı Müslüman Dini Topluluğa, o zamanki Gdańsk Belediye Başkanı'nın 26 Ocak 1984 yıl ve 709/84 numaralı kararıyla verilmişti. Camiyi inşa etme kararı 6 Haziran 1984 tarihinde, inşa izni ise 31 Ekim 1984 tarihinde verildi. Müslüman Dini Topluluk tarafından Gdansk'ta cami inşa komitesi kuruldu. Komite, Müslüman Dini Topluluk yetkililerinden ve Müslüman Dini Birliğin Yüksek Okulu'ndan bağımsız olarak çalışan tüzel kişiliğe sahipti. Komitede Stefan Bajraszewski - başkan, Ali Milkamowicz, Stefan Muchla - sayman ve muhasebeci olarak da, Tamerlan Póltorzycki, Dżemila Smajkiewicz-Murman, Bekir Jakubowski görev yapmaktaydı.¹⁹

29 Eylül 1984 tarihinde inşaat için temel atma töreni gerçekleşti. Burada, bu yapının inşasının dini ve etnik Tatar geleneklerinin canlanması için bir teşvik olduğu söylenmelidir. Çünkü bu yapı birçok faaliyetin merkezidir. İnşaat çalışmaları, Suudi Arabistan Müslüman Dünya Birliği, Lübnan Baş Müftüsü, Türkiye, Mısır, Endonezya, Fas, Malezya ve Cezayir'in büyükelçilerini de içeren Polonyalı Müslümanlara Yardım İçin Düzenlenen Müslüman Ülke El-

¹⁸ S. Dumin, *Herbarz rodzin tatarskich Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Gdańsk 1999, s. 96.

¹⁹ K. Peździwiatr, "The Established and Newcomers in Islam in Poland or the Intergroup relations within the Polish Muslim community", in *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, ed. K. Górak-Sosnowska, Warszawa: University of Warsaw Faculty of Oriental Studies, 2011, s. 174.

çileri Komitesi tarafından desteklenmiştir. Komitenin ilk başkanı Türkiye bü-yükelçisiydi. Camiye, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı modern müslüman düşünür (İslam'da modernist eğilimin yaratıcısı) Jamaluddin El-Afgan'ın adı verildi. Caminin kullanım töreni, 1 Haziran 1990'da, Başpiskopos Tadeusz Gocłowski şahsında Katolik din adamlarının temsilcileri, Polonya'daki Müslüman ülkelerin elçileri ve Kashubian-Pomeranian Association delegasyonu katılımıyla gerçekleşti.²⁰

İki savaş arası dönemi, 1926-1939 yılları arasında faaliyet gösteren Polonya Cumhuriyeti Tatarlarının Kültür ve Eğitim Derneği 1992 yılında Polonya Tatarları Birliği adıyla yeniden örgütlendi. Birlik, "Rocznik Tatarski"nin devamı niteliğindeki "Rocznik Tatarów Polskich" dergisinin yayınlanma geleneğine geri döndü. Dernek ayrıca kapsayıcı sözleşmeler, toplantılar, konferanslar gibi faaliyetlerin yanı sıra Litvanya, Belarus ve Kırım'dan Tatarlarla işbirliği, dinler arası görüşmeler ile ilgili çeşitli toplantılar ve girişimlerin düzenlenmesi konusunda çok aktif etkinliklerde bulundu. Bu, 1999 yılında Drohiczyn'deki John Paul II ile Polonya Tatar topluluklarının temsilcileri toplantısında doruğa ulaştı. 1999'dan 2007'ye kadar Dernek Başkanı Selim Chazbijewicz, 1994'teki "Polonya Tatarları Yılı" kitabının editörüyü. Tabii ki, Polonya Tatarları Birliği, Gdansk'taki Müslüman Dini Topluluk ile Müslüman Dini Dernek ile yakın işbirliği içindeydi. 2004'ten itibaren Polonya Tatarları Birliği adını değiştirerek Polonya Cumhuriyeti Tatarlar Birliği ismini kullanmaya başladı. Tatar azınlığın Polonya'daki Ukraynalılar Birliği'nin Gdańsk şubesiyle ve bu alandaki diğer azınlıklarla, örneğin Beyaz Rusya, Yahudi, Karaim, Yunan ve Ermenilerle geliştirdiği ilişkileri not etmek de önemlidir. Pomeranian Voyvodalığı Maresalı'nın himayesinde 2004 ve 2005 Pomeranian Etnik Günleri düzenlendi. 2004'te bu günler Gdynia ve Sopot'ta yapıldı. O zamanlar hem kostümlerin hem de etnik mutfağın yanı sıra Tatar, Ukrayna ve Belarus halk gruplarının gösterileri de vardı.²¹

Sonuç

İslam'ın Polonya'da on dördüncü yüzyıla kadar giden uzun bir geçmişi var. Başlangıç dönemlerinde Müslüman azınlığa karşı düşmanlık yok denecek kadar azdı. Polonya, on sekizinci yüzyılın sonunda Avrupa haritalarından kaybolmadan önce, hemen hemen 30 kadar camii ve mescide ev sahipliği yapmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Müslümanların yerleşim yerlerinin sadece %10'u yeni Polonya sınırları içerisindeydi ve ülke Avrupa'daki en dindar ve homojen ülkelerden biri haline gelmişti.

Komünizm döneminde, önemli sayıda Müslüman Tatar, "dost" sosyalist ülkelerden Polonya'ya gelip yerleşti ve böylece İslam'ın canlanmasına küçük de olsa bir katkıda bulundular. Bugün, Polonyalı Müslümanlar sayıca azdır ve tamamı Tatarlardan, Arap ülkelerinden gelen eski öğrencilerden ve yakın zamanda din değiştirerek Müslüman olmuş kimselerden müteşekkildir. Gü-

²⁰ Selim Mirza - Juszeński Chazbijewicz, a.g.e., 1993, s. 87-103; (1996), s. 4-5.

²¹ K. Pezdziwiatr, a.g.e., 2011, s. 174.

nümüzde Polonya Tatarları hakkındaki bilgi ve belgeler, özellikle Tatar topluluklarının Polonya, Litvanya ve Belarus'ta etnik azınlıkların resmi olarak tanınmasıyla ilgili yasal düzenlemelere, kamu, din ve eğitim kurumlarının tescil sertifikalarına, tüzüklerle ilgili yayınlara, nüfus sayımlarında Tatar sayısını gösteren istatistiksel verilere ve kültürel girişimlerin desteklenmesini içeren bütçe fonlarının tahsis edildiğine ilişkin raporlara dayanmaktadır. Bu anlamda hem ikamet bölgelerini hem de demografik dinamikleri ortaya koyan geniş ve güvenilir bir veri tabanı mevcuttur. Tatar topluluklarının örgütlenme biçimleri, dini kurumlarının doğası ve müzelerde sergilenen eserler ve kültürel miras kompleksleri hakkında yeterli ölçüde bilgi ve belge vardır. Bunlar devlet koruması altında varlıklarını sürdürmektedirler.

Bu nedenle, hiçbir şekilde Polonya Tatarlarının Avrupa ülkeleri içinde “*bi-linmeyen*” veya “*unutulmuş*” bir topluluk oldukları söylenemez. Bununla birlikte, tarihi ve kültürel boyutu ortaya koymaya yönelik bilgi ve çalışmalarda birtakım eksikliklerin olabileceğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Kaynaklar

DUMİN, S.: *Herbarz rodzin tatarskich Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Gdańsk 1999.

Kalendarz Muzułmański 1368/1949, oprac. i wyd. Naczelny Imamat Muzułmanów Polskich w Wielkiej Brytanii, Londra 1949.

KRYCZYŃSKI, L.: *Biblijografja do historji tatarow polskich [Polonya Tatarlarının Tarihi Bibliyografyası]*, Zamość 1936.

KRYCZYŃSKI, S.: *Tatarzy litewscy [Litvanyalı Tatarlar] Próba monografii historyczno-etnograficznej*, Warszawa 1938.

KRYCZYŃSKI, S.: *Tatarzy litewscy. Próba monografii historyczno-etnograficznej, [Litvanyalı Tatarlar. Tarihsel-Etnografik Monografiye Girişim]*, Rocznik Tatarów Polskich 2000.

MİRZA, Selim - CHAZBİJEWİCZ, Juszeński: *Szlachta Tatarska w Rzeczypospolitej [Polonya-Litvanya Topluluğu'ndaki Tatar Asaleti]*, Verbum Nobile No 2, Sopot, Poland 1993.

MİRZA, Selim - CHAZBİJEWİCZ, Juszeński: *I Konferencja Tatarów Nadbałtyckich [1. Baltık Tatarları Konferansı]*, Swiat Islamu, Vol. IV (15), No. 2, 1996.

PĘDZIWĄTR, K.: “The Established and Newcomers in Islam in Poland or the intergroup relations within the Polish Muslim community”, in *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, ed. K. Górak-Sosnowska, Warszawa: University of Warsaw Faculty of Oriental Studies, 2011.

TYSZKIEWICZ, J.: *Tatarzy na Litwie i w Polsce: Studia z dziejow XII-XVIII w. [Litvanya ve Polonya'da Tatarlar: 12. ve 18. Yüzyılların Tarihi Üzerine Çalışmalar]*, Warszawa 1989.